

Högskolan som fält och studenternas livsbanor

Bidrag till symposiet "Självbiografi, kultur och livsform", Esbo, 10-12 mars 1989

Donald Broady och Mikael Palme

Högskolan för lärarutbildning i Stockholm
Institutionen för pedagogik

Det följande är noteringar om en pågående studie, "Högskolefältet i Sverige", som finansieras av UHÄ (Universitet- och högskoleämbetet) och bedrivs i samverkan med Centre de sociologie européenne¹.

Hittills har vi främst ägnat oss åt att studera "högskolefältet", varmed här avses systemet av relationer mellan utbildningarna inom den svenska högskolan. I motsats till de sociala fält — exempelvis yrkesområden — där människor kan stanna en stor del av sitt liv är högskolan för de flesta en genomgångsstation. Studentens möte med högskolans värld är beroende av hans eller hennes livsbana, varifrån han eller hon kommer och vart han eller hon är på väg. Högskolans värld är i sin tur präglad av studenternas livsbanor: de olika högskoleinstitutionerna och utbildningslinjerna präglas av att de befolkas av bestämda studenter, med bestämda banor bakom och framför sig.

Vi har således anledning att intressera oss för studenternas livsbanor. Eftersom vi koncentrerat oss på att teckna "kartor" över det svenska högskolefältet, har vi (ännu) inte gjort bruk av levnadsberättelser eller liknande självbiografiskt material. Vi har i stället dels arbetat med statistiska register, dels intervjuat studenter. I intervjuerna har vi ställt frågor om familjehistoria, geografiska och sociala förflyttningar, kulturella vanor under barndomen och ungdomen, bana genom utbildningssystemet, aktuell livssituation och framtidsorientering. Vi har även börjat använda skriftliga enkäter för att ställa frågor av samma karaktär.

Under symposiet hoppas vi få tillfälle att diskutera möjligheterna att använda mer rikhaltiga biografiska material. Vi är på jakt efter metoder för insamling och bearbetning av biografiskt material som låter sig förenas med metoder för konstruktion av de "rum", de system av relationer, i vilka individernas och gruppernas banor kan infogas.

En sådan kombination av metoder är ingen alldeles lätt sak. Vi skall inledningsvis referera ett inlägg i den franska diskussionen som illustrerar spänningen mellan ett relationellt perspektiv å ena sidan och vissa tendenser inom den aktuella levnadsberättelseforskningen å den andra.

---

¹ Vid Centre de sociologie européenne har man sedan tidigt sextiotal företagit motsvarande — men ojämförligt mycket mer omfattande — undersökningar av den högre utbildningen i Frankrike. Resultat från dessa studier har senast publicerats i *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 69 och n° 70, 1987.

Livsbanor och fält

I en artikel från 1986 attackerade Pierre Bourdieu tendenser inom den aktuella franska forskning som utgår från människors levnadsberättelser, en metod som hade vunnit utbredning bland sociologer, historiker och antropologer — även bland Bourdieus egna medarbetare. Under rubriken "Den biografiska illusionen" gick Bourdieu hårt åt den användning av levnadsberättelser som vilar på ett alltför obekymrat övertagande av vardagsföreställningar om vad ett livslopp är:

"Att tala om livshistoria, det är åtminstone (och det är inte litet) att förutsätta att livet är en historia, och — som i Maupassants titel *Une vie* — en ouplöslig enhet av å ena sidan de händelser vilka en individ upplever som en historia och å andra sidan berättandet av denna historia. Det är just detta som sunda förnuftet, dvs. det vanliga språkbruket, säger när det beskriver livet som en väg, en färdväg, en rännarbana, med sina korsvägar (Herkules mellan Synden och Dygden) och sina försåt, ja sina bakhåll (Jules Romains talar om 'tentaminas och examinas på varandra följande bakhåll'), eller som en vandring, dvs. som en väg man tillryggalagt och har att tillryggalägga, en överfart, en färd, en *cursus*, en genomfart, en resa, en utlagd vägsträcka, en lineär förflyttning, enkelriktad ('rörligheten') och inrymmande en början ('start i livet'), olika etapper samt ett mål i den dubbla betydelsen av slutstation och målsättning [...]."²

Bourdieu kritiserade de livshistorieforskare vilka, som en outtalad historiefilosofi, övertagit detta sätt att betrakta (livs)historien som en följd av händelser. Bland de antaganden som smyger sig in i en sådan historiefilosofi är att "livet" utgör ett sammanhängande helt, som kan och bör förstås som enhetligt uttryck för en subjektiv eller objektiv "intention". Sartres begrepp *projet originel* är icke annat än en explicit formulering av det som finns implicerat i de gängse biografiernas uttryck som "redan", "allt sedan", "från tidig ålder", etc eller i levnadsberättelsernas "alltid" ("jag har alltid älskat musik"). Detta liv, organiserat som en historia, rullas upp enligt en kronologisk ordning som också är en logisk ordning, alltifrån en början, ett ursprung (i dubbel mening: utgångspunkt, start, men också grund, *raison d'être*, första orsak), fram till dess slut som också är dess mål. I livshistorieforskningen har den intervjuade och intervjuaren ett gemensamt intresse av att acceptera postulatet att det liv som träder fram i berättelsen har en mening. Man uppfattar livsloppet i termer av orsak, verkan, mål. De i tiden på varandra följande etapperna framstår som etapper i en nödvändig utveckling. I sin egenskap av tolkningsspecialist är livshistorieforskaren disponerad att acceptera detta artificiella skapande av mening.

För Bourdieu innebär ett sociologisk arbete att den livshistoriska genren förlorar sin självklarhet. Det innebär en brytning med de sociala mekanismer som främjar eller auktoriserar den vardagliga erfarenheten av livet som enhet och totalitet, en erfarenhet som får näring av allt det som bringar individens liv att framträda som sammanhängande och helt: egennamnet, signaturen, de officiella manifesteringarna: *curriculum vitae*, nekrologi, biografi.

För sociologen Bourdieu är den individ som betecknas med ett viss egennamn inte en enhet utan en mötesplats för biologiska och sociala egenskaper. Individen är en i en bestämd kontext och en annan i en annan kontext. Att berätta sin livshistoria är inte bara att presentera sig själv, det är att konstruera sig själv. Sociologen måste ta sig i akt för att okritiskt överta de livshistorier han får sig till livs. När berättelsen presenterar en levnad som på varandra följande händelser, ger detta sociologen anledning att konstruera individens (eller gruppens) bana, dvs. den serie av positioner, den ena efter den andra, som individen intar i ett rum vilket i sin tur är stätt i utveckling och underkastat oupphöriga transformationer:

"Att försöka förstå ett liv som en unik och i sig själv vilande serie av på varandra följande händelser utan andra förbindelser än att de associeras med ett subjekt — som inte är konstant annat än i fråga om egennamnet — är ungefär lika absurt som att försöka förklara en tunnelbanelinjes sträckning utan att ta tunnelbanenätets struktur med i beräkningen, dvs. utan att känna till de objektiva relationerna mellan de skilda stationerna. De olika biografiska händelserna definieras av lika många *placeringar* och *förflyttningar* i det sociala rummet, närmare

² P. Bourdieu: "L'illusion biographique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 62/63, 1986, p 69.

bestämt i de på varandra följande tillstånden hos strukturen av fördelningen av de skilda kapitalarter vilka står på spel i fältet i fråga. De rörelser som leder från en position till en annan (från en yrkesställning till en annan, från ett bokförlag till ett annat, från ett stift till ett annat) har uppenbarligen en mening som definieras av den objektiva relationen till det värde som dessa positioner vid den aktuella tidpunkten har inom ett rum med uppdragna riktningar. Man kan med andra ord förstå en bana (dvs. det *sociala åldrandet*, som även om det oundvikligen åtföljer det biologiska åldrandet är oberoende av detta) enbart under förutsättningen att man i förväg konstruerat de successiva tillstånden hos det fält inom vilket banan rullas upp, och därmed helheten av objektiva relationer som förenat agenten i fråga — åtminstone i ett visst antal relevanta tillstånd — med de övriga agenter som är engagerade i samma fält och som konfronteras med samma rum av möjligheter."³

Det relationella perspektivet

Bourdieu's retoriska fråga "vem skulle drömma om att återkalla en resa i minnet utan att ha en idé om det landskap där den företogs?"⁴ ter sig i förstone inte särskilt kontroversiell. I den diskussion som följde på Bourdieus attack menade Daniel Bertaux, ledande företrädare för fransk livshistorieforskning, att denne slagit in öppna dörrar. Det är, skrev Bertaux, sant att den sociologiska analysens objekt inte bör vara en enda livsbana tagen för sig, utan det sociala fält i vilken denna bana är inskriven — men just detta är vad levnadsberättelsesociologin ägnat sig åt: "De flesta sociologer lägger sig vinn om att förfoga över ett knippe av livsbanor, var och en en ljusraket som innan den störtar ned i mörkret gör att man skönjer en del av topografin hos ett fält."⁵

Vår egen erfarenhet är något annorlunda. Livshistorier, och kanske i synnerhet levnadsberättelser, erbjuder ett material som kan vara lika förledande som det är fascinerande. Vi deltog från och med 1983 under flera år i en forskargrupp vid UHÄ vars deltagare ur olika perspektiv undersökte studenternas liv. Detta var de år då många — i synnerhet yngre — samhällsvetare letade efter alternativ till de dominerande kvantitativa metoderna av nordamerikansk proveniens. Livshistorieforskningen föreföll utgöra ett alternativ.

Ur dessa diskussioner — och i hög grad i opposition mot tidens tendenser att avstå inte bara från de amerikanska statistiska teknikerna, utan från varje försök att studera system av relationer — växte planerna på ett nytt forskningsprojekt, "Högskolefältet i Sverige". Tanken bakom projektet var enkel: isolerade studier av enskilda fenomen i högskolans värld — en viss studerandegrupps banor, en viss högskoleinstitution, kunskapstraditioner inom en viss disciplin — blir svårtolkade så länge relationerna till andra fenomen är otillräckligt belysta. Ofta kan relationer mellan fenomen vara av större sociologiskt intresse än fenomenen i sig själva. Därför bör olika utbildningar — liksom olika yrkesområden, eller sociala gruppers skilda sätt att använda olika utbildningar och att förhålla sig till olika yrkesområden — studeras relationellt, som system av särskiljande drag. Och livsbanor måste relateras inte bara till varandra utan till de fält i vilka banorna skrivs in — fält som inte är att betrakta som en yttre "kontext" eller som något slags bakgrundsfaktorer, utan som de förhållanden vilka konstituerar banorna och ger dem mening.

Projektets främsta ambition har varit att studera sociala och kulturella avstånd mellan högskoleutbildningar i Sverige. Den grundläggande tanken är att enskilda utbildningar inom

³ *Op cit*, p 71f.

⁴ *Op cit*, p 72.

⁵ D. Bertaux i *Life Stories/Récits de vie*, n° 3, 1987, p 50. Bertaux anser dessutom att Bourdieu sitter fast i en alltför strukturalistisk uppfattning om sociologisk metod. Ändå välkomnar Bertaux att Bourdieu och hans medarbetare ägnat ett nummer av *Actes de la recherche en sciences sociales* åt livshistoreforskning: "Med hänsyn till kvaliteten hos arbetena från denna [Bourdieu's] skola, innebär detta en styrkeförstärkning i kampen för att tillerkänna levnadsberättelser en plats bland den sociologiska forskningens legitima metoder." (*loc cit*) Det är förmodligen så vi måste förstå de kraftiga reaktionerna på Bourdieus artikel. Den publicerades vid en känslig tidpunkt då livshistorie- och levnadsberättelsemetoderna börjat erövra legitimitet inom det sociologiska fältet.

högskolan erhåller en del av sin sociala mening i relation till andra utbildningar, genom det sätt varpå de särskiljer sig från eller liknar andra utbildningar. Dessa avstånd kan mätas med många metoder. Vi har särskilt goda erfarenheter av att använda indikatorer på smak och avsmak. Den smak som utmärker de studerande och lärarna i ett hörn av högskolefältet, låt säga vid en konstutbildning, är alltid också en avsmak för den smak som tillhör dem som vistas i ett annat hörn (Handelshögskolan), en avsmak som synes öka med kvadraten på avståndet. På samma sätt finns "vertikala" avstånd — mellan läkarutbildningen och lägre vårdutbildningar, exempelvis — och dessutom en regional fördelning som innebär att geografiska avstånd också är sociala, t.ex. mellan prestigetyngda gamla universitetsmiljöer och nya mindre högskoleorter.

Vårt primära intresse när vi startade högskoleprojektet var visserligen ett annat, nämligen den användning som skilda sociala grupper gör av högskolan samt högskolefältets förhållande till andra maktfält (näringslivets, politikens, journalistikens etc). Men vi fann det inom projektets ram mest hanterligt att utgå inte från de sociala grupperna och skikten, eller från de individer som befolkar högskolan, eller från förhållandet till andra fält, utan från de utbildningslinjer och institutioner vilkas särskiljande drag konstituerar högskolefältets struktur.

En första indikator när vi sökt de olika linjernas och institutionernas sociala signalement har varit de studerandes sociala ursprung. Det är i den änden vi börjat. Annat kunde i och för sig vara av minst lika stort intresse, såsom de studerandes sociala framtid eller lärarkårens sammansättning och etos, men de studerandes sociala ursprung är lättare åtkomlig i den offentliga statistiken. Dessutom är det sociala ursprunget av största intresse när vi intresserar oss för familjers reproduktionsstrategier, dvs. de skilda sätt som familjer ur olika sociala grupper använder för att bevara eller utöka sitt innehav av symboliskt eller ekonomiskt kapital.

Vi har arbetat med dels intervjuer och mer monografiska studier av olika utbildningar, dels ett register som skapats inom projektet

Ca 150 längre intervjuer med högskolestuderande har genomförts. Här har vi koncentrerat oss på familjebiografier, smak, livsstil, aktuell livs- och studiesituation samt orientering till framtiden. Vi har ställt liknande frågor i en skriftlig enkät. Denna har hittills prövats på 1200 lärarkandidater, i syfte att fånga systemet av relationer mellan olika slag av lärarutbildningar.

Projektets register är skapat genom en samkörning av SCBs s k "barnband" och SCBs och UHÅs högskoleregister. Populationen är samtliga inskrivna vid svenska högskolelinjer höstterminerna 1978 och 1984, totalt ca 320.000 individer (registret omfattar dessutom data för året 1981, som dock hittills inte använts). Häre inkluderades även de tidigare icke akademiska utbildningar som genom reformen 1977 införlivades med högskoleorganisationen. I syfte att finna mönster i materialet har vi prövat en rad varianter av korrespondansanalytisk teknik⁶. Körningarna har dels skett i Paris med bistånd av franska statistiker, dels på projektets egna maskiner i Stockholm. Det främsta syftet med dessa analyser har varit att med hjälp av information om socialt ursprung, ålder och kön teckna "kartor" över systemet av svenska högskoleutbildningar, kartor som ger en uppfattning om sociala och kulturella avstånd, prestigehierarkier och polariteter.

Informationen om socialt ursprung är värd en kommentar. Även de mest nyanserade klassificeringar av "social bakgrund" utgör en våldsamt reduktion av människors livshistoria. När faderns yrke används som kriterium på denna "bakgrund", återförs individens livsbana till sin startpunkt (därför föredrar vi benämningen "socialt ursprung"). Att en variabel som "faderns yrke" ändå är så kraftfull (den varierar som bekant starkt med exempelvis skolbetyg eller val av högre studier) hänger samman med att den oftast fungerar som ett slags förtäta uttryck för en rad andra villkor för sociala gruppers tillgångar och modala banor. Den smugglar så att säga

⁶ För en presentation av preliminära resultat från arbetet med korrespondensanalysen, se M. Palme: *Högskolefältet i Sverige. Empirisk lägesrapport*, april 1989 (UHÅ/FoU Arbetsrapport, under utgivning). Några smakprov från resultaten ges nedan. För en presentation av korrespondensanalysmetoden, se D. Broady: *Jean-Paul Bénécredi och korrespondensanalysen*, UHÅ/FoU Arbetsrapport 1988:4.

bakvägen in en rad förhållanden som kanske ofta är minst lika viktiga som faderns yrke: hur och var man bott, vilken syn på utbildning och erkänd kultur som varit förhärskande i familjen, vilka slags erfarenheter av samhället föräldrarna burit med sig hem, uppfostranspraktiker och så vidare. Ett användbart system för klassificering av socialt ursprung måste så långt det är möjligt göra rättvisa åt för det första mängden av de samlade symboliska och materiella tillgångar som de sociala grupperna förfogar över, för det andra sammansättningen av dessa tillgångar, dvs. balansen mellan ekonomiskt kapital, kulturellt kapital i snävare mening, utbildningskapital, organisationskapital, jämte mer specifika kapitalformer som teknisk eller konstnärlig kompetens. Eftersom vi är intresserade av olika slag av relationer mellan positioner i det sociala rummet, även "horisontella" relationer mellan grupper som besitter tillgångar av samma omfattning men av olika art, duger inte en renodlad "vertikal" klassificering (av typ socialgrupp 1,2,3, eller bourgeoisie, medelklass, arbetarklass). Därför har vi konstruerat registren så att vi kan hålla i sär 111 olika kategorier för socialt ursprung (civilingenjörsbarn, läkarbarn, företagsledarbarn etc). Dessa kategorier kan vid behov och i samband med olika körningar kombineras på olika sätt. I de nedan redovisade analyserna har vi aggregerat dem till 32 grupper.

Fältet av utbildningsinstitutioner

I appendixet finns en karta (graf 3) som representerar högskolefältets sociala struktur (första och andra faktorns plan). Det är detta slags grafer som korrespondensanalysen åstadkommer. Här har vi för att konstruera rummet enbart använt information om studenternas fädernas yrken (i andra analyser har vi använt annan information, se nedan). Den "vertikala" dimensionen representeras av grafens första axel (nord-syd), och den "horisontella" dimensionen av dess andra axel (öst-väst). De sociala grupperna har markerats med gemena bokstäver och utbildningar med versala kodbeteckningar, vilkas innebörd återfinns i listan över kodbeteckningar.

Korrespondensanalyserna visar — inte oväntat — att högskolefältet präglas av en "vertikal" motsättning (norr-söder) mellan å ena sidan vad som brukar kallas prestigeutbildningar och å andra sidan mindre prestigefyllda utbildningar. Vid ena polen (norr) finner vi civilingenjörsutbildningar, medicin, Handelshögskolan, juridik, arkitektur, några särskilt ansedda kulturella utbildningar som Konstakademien och Journalisthögskolan i Stockholm. Vid en andra polen (söder) återfinnes utbildningar inriktade mot socialt, pedagogiskt och beteendevetenskapligt arbete: socionomutbildningarna, förvaltningslinjer, många lärarutbildningar, beteendevetenskapliga linjer.

De förra utbildningarna domineras av studerande från högre sociala skikt. De senare utbildningarna befolkas främst av studerande från lägre sociala grupper. Denna vertikala motsättning i högskolan innefattar även en könsdimension. I grova drag blir kvinnorna fler i takt med att vi förflyttar oss söderut på kartan. Sociala, pedagogiska och beteendevetenskapliga utbildningar är i hög grad en angelägenhet för kvinnor, och alldeles särskilt för kvinnor ur lägre klasser.

Vidare representerar samma "vertikala" motsättning en regional polaritet mellan å ena sidan (norrut) de gamla universiteten i Uppsala och Lund, Stockholm och Göteborg och de mer ansedda etablerade högskolorna (Handelshögskolan, Konstakademien, Journalisthögskolan i Stockholm, KTH, Chalmers med flera) och å andra sidan (söderut) de yngre universiteten (Umeå och Linköping) samt de regionala högskolorna.

Den andra axeln (öst-väst) ställer mot varandra å ena sidan (väster) framför allt ekonomutbildningar och juristutbildningar, å den andra (öster) medicinutbildningar, lärarutbildningar, agronom- och jägmästarutbildningarna samt flertalet traditionella naturvetenskapliga universitetsämnen (biologi, kemi, fysik). Inom vart och ett av dessa delfält finns en tydlig hierarkisk ordning: exempelvis inom ekonomutbildningarnas delfält en ordning

som går från Handelshögskolan över de stora universitetens ekonomutbildningar till provinshögskolornas. Civilingenjörsutbildningarna intar en intressant mellanställning, där teknisk fysik närmar sig den östra polen, under det att maskinteknik lutar åt motsatt håll, mot ekonom- och juristutbildningarna (västerut).

Om vi ser till de studerandes sociala ursprung, så ställer denna "horisontella" polaritet mot varandra å ena sidan (väster) barn till företagsledare, jurister, högre tjänstemän i privat sektor, tjänstemän i mellanställning i privat sektor, kontorsanställda i privat sektor och handelsanställda, å den andra sidan (öster) barn till läkare, universitets- och högskolelärare, ämneslärare, folkskollärare, bönder samt i viss mån hälso- och sjukvårdsanställda,

Slutligen finns även här en geografisk polaritet, låt vara att den är mindre tydlig än motsättningen mellan de traditionella universitetet och de nya, regionala högskolorna. Utbildningarna vid den intellektuella polen (öster) är ofta utbildningar vid universitetet i Uppsala och Lund — dvs. i centrum av det gamla akademiska maktfältet i Sverige.

Tolkning

Detta var en beskrivning av graf 3. Låt oss nu pröva en tolkning.

Att korrespondensanalysen skulle lyfta fram en "vertikal" polaritet var förutsebart. Sociala grupper med olika mängd samlade tillgångar (dvs. grupper som låter sig fördelas längs en "vertikal" dimensionen i det sociala rummet) besitter olika förmåga att göra bruk av de högre utbildningsinstitutionerna. De högre sociala skikten dominerar utbildningar (Handelshögskolan, civilingenjörsutbildningar, Journalisthögskolan etc) som möjliggör inträde till sociala elitfält. De lägre sociala grupperna är hänvisade till utbildningar inriktade mot socialt och pedagogiskt arbete och dessutom i inte ringa utsträckning till regionala högskolor.

Intressantare är de, om man så vill, "horisontella" polariteterna, dvs. avstånden mellan grupper som besitter tillgångar av jämförbar omfattning men av olika art. Dessa avstånd utbreder sig i flera dimensioner. Den andra axeln i graf 3 representerar en motsättning mellan å ena sidan en "ekonomisk" eller "privat" pol (väster), å andra sidan en "utbildningspol", "offentlig" eller kanske "intellektuell" pol (öster). Denna motsättning representerar ett inte alltför spektakulärt men stabilt samband; att sambandet är stabilt innebär att det återkommer i ett stort antal körningar där förutsättningarna varieras på ett systematiskt sätt. Korrespondensanalysen illustrerar sålunda att det inte bara är den samlade mängden tillgångar ("totalkapitalet") som bestämmer de sociala gruppernas användning av högskolan. Också sammansättningen av dessa tillgångar, dvs. balansen mellan skilda kapitalarter, har betydelse. Sociala grupper som står den offentliga sektorn nära och vilkas ställning i ovanligt hög grad vilar på utbildningskapital (här finner vi flera hierarkier: från barn till universitets- och högskolelärare över barn till ämneslärare till barn till folkskollärare; från barn till läkare till barn till övriga sjuk- och hälsovårdsanställda) är benägna att söka sig till utbildningar (österut) som medicin, lärarlinjer och traditionella naturvetenskapliga ämnen. De ger sig däremot jämförelsevis ogärna in på ekonom- och juristutbildningar. Det motsatta gäller för sociala grupper som befinner sig närmare privat sektor och näringslivet. Dessa grupper attraheras i stället särskilt av ekonom- och juristutbildningarna, och är jämförelsevis mindre benägna att söka sig till lärarutbildningar, till medicinlinjen eller till traditionella naturvetenskapliga universitetsämnen.

Den "vertikala" och den "horisontella" polariteten lyfter fram två grundläggande slag av kulturella och sociala avstånd i högskolan. Men korrespondensanalysen pekar också ut andra — låt vara mindre markerade — avstånd. Exempelvis utmärks civilingenjörsutbildningarna av att de tar emot extremt många barn till ingenjörer och tekniker. I synnerhet gäller detta bland de få kvinnor som söker sig till dessa utbildningar: att ha en far med tekniskt yrke tycks för dem ofta vara ett dolt inträdeskrav. Vidare kännetecknas flera av de mer prestigefyllda kulturella

utbildningarna (konsthögskolorna, teaterhögskolorna) av att de tar emot extremt många barn till konstproducenter. Inte heller detta är förvånande, men torde säga åtskilligt om vad som krävs av de studerande på dessa utbildningar, om deras livshistoria och dispositioner. Det är därför intressant att samma utbildningar också rekryterar betydligt fler barn till företagsledare än vad som kunde förväntas.

Sådana särskiljande drag i utbildningarnas rekrytering är intressanta bland annat därför att de säger något om utbildningsstrategierna hos de grupper som befolkar utbildningarna. Den kraftiga dominansen av barn till tekniker och ingenjörer på civilingenjörslinjerna tyder på en inte obetydlig autoreproduktion inom dessa sociala grupper. Att företagsledarbarn är välrepresenterade på konstutbildningarna kan antyda att denna grupp äger en intressant — och sällsynt — förmåga att konvertera, "byta in", tillgångar som är gångbara inom ekonomins värld till tillgångar som krävs inom kulturens. Det skulle också kunna tolkas på ett delvis annorlunda sätt, nämligen så att rekryteringen till de mest prestigefyllda kulturella utbildningarna har en alldeles särskild karaktär: att de i betydligt högre grad än andra utbildningar tar emot studerande med livsbanor som *avviker* från de modala banorna för den sociala grupp i vilken de har sitt ursprung.

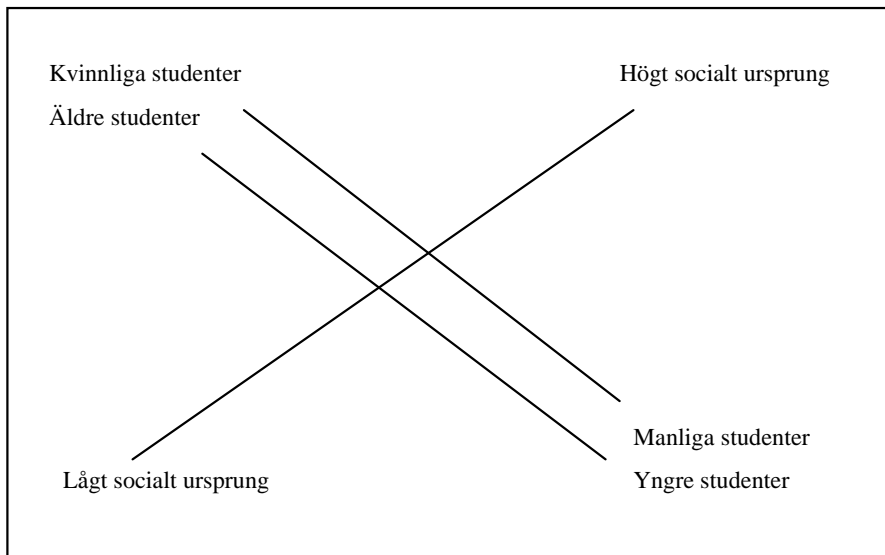
Ytterligare några korrespondensanalyser

Så långt kommentaren till graf 3. I appendixet återfinns ytterligare två kartor (graf 1 och graf 2), som visar resultatet av analyser där vi skiljt mellan manliga och kvinnliga studerande. Därmed har antalet grupper fördubblats, så att vi erhåller 64 grupper: döttrar till civilingenjörer, söner till civilingenjörer, döttrar till läkare etc. Graf 1 visar första och andra faktorns plan, graf 2 visar första och tredje faktorns plan.

Första faktorn (norr-söder i såväl graf 1 som graf 2) bör tolkas som en polaritet mellan ansedda och anspråkslösa utbildningar, mellan de etablerade universiteten i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg och provinshögskolorna, mellan manliga studerande och kvinnliga, mellan högre sociala skikt och lägre. Andra faktorn (väst-öst i graf 1) karaktäriseras av en motsättning mellan ett antal prestigeladdade utbildningar å ena sidan och framför allt socionomlinjen å den andra, en motsättning som, återigen, dessutom är en motsättning mellan manliga och kvinnliga studerande och mellan högt och lågt socialt ursprung.

När vi betraktar graf 1 i dess helhet finner vi en tudelning av högskolefältet. Kartans södra hälft representerar kvinnornas högskola och den norra männens. Varje hälft är socialt hierarkiserad.

Tillfogas bör, att strukturen även rymmer en ålderdimension. Motsvarande analyser (vars grafer ej är återgivna här) där även olika åldersgrupper tagits med som modaliteter visar på en fördelning av äldre och yngre studenter som är helt parallell med fördelningen kvinnor/män. Om vi väljer att låta såväl kön som ålder som socialt ursprung vara fristående variabler erhåller vi en kiastisk struktur av följande utseende.

Vi avstår dock här att redovisa graferna från de analyser där socialt ursprung, kön och ålder behandlats som separata variabler. Det förefaller mer stringent att, som i de analyser vilka redovisas i graferna 1 och 2, behandla exempelvis kön inte som en abstrakt variabel utan som en egenskap hos existerande grupper; vi skiljer med andra ord inte män från kvinnor i största allmänhet, utan "civilingenjörsdöttrar" från "civilingenjörssöner" etc. Med detta senare tillvägagångssätt framträder en tredje faktor (väst-öst i graf 2), som kan tolkas som en motsättning mellan en "privat pol" (västerut), med anknytning till det ekonomiska maktfältet, och en "offentlig pol" (österut), med nära knytning till utbildningssystemet och de värden som där hyllas. Med andra ord den motsättning vi redan — och mer markerad — mött i den analys där informationen om kön utelämnats (den väst-östliga axeln i graf 3). Saken kan uttryckas så, att kön spelar så stor roll för struktureringen av högskolefältet (tudelningen i "männens" och "kvinnornas" högskola) att polariteten privat/offentligt blir synlig först som en tredje (och tämligen svag) faktor i de analyser som redovisas i graferna 1 och 2. Den framträder tydligt först när vi, vilket skett i framställningen av graf 3, sätter könsfördelningen inom parentes. Upptäckten av denna polaritet är det kanske intressantaste fyndet hittills inom studien av högskolefältet i Sverige.

Livsbanan och utbildningsinstitution

Så långt kartorna över relationerna mellan högskolans utbildningar. Låt oss nu återge några resultat från intervjuerna.

Intervjuerna med studenter ur de folkliga klasserna innehåller ständiga påminnelser om hur vilseledande det är att tala om "social bakgrund" som en oberoende, förklarande variabel. De arbetarbarn som återfinns på de mer prestigefyllda utbildningarna är inte vilka arbetarbarn som helst. De har varit skolans utvalda. Utan denna skolans konsekvrering skulle dessa studenter studieprojekt knappast varit tänkbara, i ordets bokstavliga mening. Över huvud taget förenas de studerande, tvärs över klassgränserna, på de flesta mer prestigefyllda utbildningar — de utpräglat konstnärliga utbildningarna undantagna — av sina lyckosamma skolkarriärer. En förutsättning för detta förhållande är givetvis antagningspoängen, men fenomenets har en mycket vidare innebörd än så.

Andra strukturella mönster var mindre självklara. Exempelvis tyder intervjuerna på att vägen till kulturella utbildningar som Musikaliska akademien, Konstakademien och Journalisthögskolan är särskilt lång att vandra för dem som kommer från lägre sociala skikt; ofta har det varit möjligt att över huvud taget hitta fram till den bara om man först passerar bestämda institutioner, i synnerhet folkhögskolorna, men också studieförbund, kyrkliga organisationer och liknande. Av intervjuerna att döma intar folkhögskolornas objektiva placering i förhållande till de kulturella utbildningarna en position som påminner om den position som gymnasieårens studievistelse i USA intar i förhållande till ekonomutbildningarna. Dessa och liknande strukturella mönster kan dock knappast bli fullt synliga — och än mindre kontrolleras — enbart på grundval av intervjumaterial.

Intervjuerna tyder alltså på en bestämd social selektion av studerande till högskolans utbildningar. I vissa fall kan vi finna en direkt förbindelse med föräldrarnas yrke; som nämnts visar redan statistiken att ett dolt inträdeskrav för kvinnorna till de flesta civilingenjörsutbildningar tycks vara att ha en far som är ingenjör eller åtminstone tekniker. Men intervjuerna visar också att denna selektion bara är en sida av saken. Dessa selekterade studenter möter en utbildning med bestämda traditioner, en bestämd studieinriktning, en bestämd studerandekultur och bestämda existerande framtidsperspektiv. Ofta — eller oftast, nämligen i de fall när de studerande är i särskilt hög grad utvalda (goda exempel är Handelshögskolan eller Konstakademien i Stockholm) — sammanfaller allt det utbildningen representerar med individens habitus. Men inte alltid. Flera av de intervjuade har varit studerande som i ett eller flera avseenden hamnat på "fel" utbildning: arbetaren på Journalisthögskolan i Stockholm, arbetarsonen på Handelshögskolan, civilekonomdottern på rytmiklärarlinjen. I dessa och liknande fall har ibland de inträdande studenternas habitus motsatt sig anpassning till den grad att studierna antingen övergivits eller genomlevts med ett slags bibehållen distans och vägran att identifiera sig med studentkulturen och de värden utbildningen representerar. I andra fall har studenterna gjort utbildningens värden till sina. De hade själva övertagits av utbildningen.

Studerandekulturerna på exempelvis Handelshögskolan eller Tekniska högskolan skiljer sig radikalt från den på de kulturella utbildningarna, men de mekanismer som skapar dem är inte stort annorlunda. Studerandekulturerna uppstår i mötet mellan studerande med viss habitus och en utbildningsinstitution som är bärare av vissa traditioner. Resultatet förefaller vara studerandekulturer som — i lika hög grad som de på exempelvis de kulturella utbildningarna — är objektivt anpassade till de elitfält inom där de studerande går sin framtid till mötes.

Studenterna på de kulturella utbildningarna (intervjumaterialet är här hämtat främst från Journalisthögskolan, rytmiklärarlinjen på Musikhögskolan, båda i Stockholm, samt kulturvetarlinjerna i Stockholm och Karlstad) förenas av den betydelse de lägger vid allt som rör det personliga och personligheten, originalitet och individualitet. I klädseln undviker de det uppenbart konforma; kläderna bör uttrycka "människan", det "unika". Den avsmak de studerande här kan visa inför den bild de gör sig av exempelvis handelshögskolestudenten — diplomatportfölj och kostym, veckade kjolar och pärlhalsband — är framför allt en djupt känd motvilja mot allt som kan påminna om individens underordning under det kollektiva, en motvilja mot "anpassning", för att använda ett ord som i denna värld av personer som uppfattar sig som personligheter är särskilt kränkande. I synnerhet på Journalisthögskolan representerade den svarta färgen i sig själv detta motstånd mot inordning, till den grad att svarta kläder tycktes utgöra ett slags kollektiv tribut till kulten av det individuella. Denna kollektiva manifestation av motståndet mot det kollektiva kan bli besvärande, därom vittnade bland annat de urskuldande förklaringar intervjuaren fick motta på en terminsfest där praktiskt taget alla deltagare var klädda i svart.

Samma habitus gjorde sig påmind i fördömandet av studentikosa traditioner av det slag som är särskilt utvecklade på Handelshögskolan och de tekniska högskolorna: ritualiserad inspark och nollning, skoltröjor eller ännu mer särskiljande utstyrslar såsom mössor eller skojiga overaller. Detta slag av traditioner ter sig för studenterna på de kulturella utbildningarna som stötande därigenom att de är oförtäckta och stolta deklARATIONER av personens inordning — ja, uppgående

— i det organiserade kollektivet, i "kåren" i ordets dubbla betydelse av studentkår och yrkeskår. Sökandet efter individualitet innehöll som regel en dold referens till individualitetens motsats, anslutningen till horden. När studenterna på kulturvetarlinjen berättade om sina fester, lade de särskilt vikt vid att där aldrig förekom tal, bordsplacering eller krav på klädsel. Andra värden skulle lyftas fram: intimitet, tända ljus, att sitta i cirkel på golvet.

Detta slags habitus både bekräftade och bekräftades av studieformerna vid dessa kulturella utbildningar. Kunskapsinhämtandet framstod (för studenterna) som utan värde för så vitt inte också personligheten utvecklades. Utbildningen kunde uppfattas som "en skola för mig som person likaväl som en skola för utbildning". På Journalisthögskolan innebar det myckna skrivandet och de många diskussionerna av egna och andras texter ett slags prövning av personlighetens förmåga att uttrycka sig språkligt men också att uttrycka sin person, att hålla sig med åsikter, "vinklingar", "idéer". För de kulturvetare som valt att läsa litteraturvetenskap kunde trebetygsuppsatsen växa till ett gigantiskt test av personligheten som utsträcktes i tiden tills den "kändes färdig".

Hur kan detta slags habitus förstås? Vi har pekat på selektionen av studerande — studenternas livsbanor — och på själva utbildningens traditioner och "kultur" (förmedlad av äldre studenter, lärarkåren, studiernas innehåll och organisering). Men vi står också inför ett fenomen som närmast kan beskrivas som en *anteciper*ing: ett mer eller mindre medvetet föregripande av de krav de kulturella fälten ställer på nya inträdande. Inom Kulturen gäller mycket sällan formella examina eller meriter — där räknas det kulturella kapital som lagrats i kroppen, originalitet, produktion av åsikter, idéer och nya distinktioner. Det räcker inte med att åstadkomma något särskiljande, man bör därutöver besitta förmågan att vara särskild. Att den studentkultur vi skisserat är i stånd att återskapa sig, år efter år, samtidigt som varje ny årskull studerande anser sig i färd med att skapa sina egna, högst unika projekt, blir begripligt först när vi beaktar dess anteciperande karaktär.

Så skulle vi kunna fortsätta att karaktärisera olika studerandekulturer. Tag rytmiklärarlinjen (som jämte kyrkomusikerlinjen befinner sig längst ned på Musikhögskolans interna prestigehierarki). Dess elever är på skolan kända som velourfolket. Insparksceremonin kan innebära att de nyanlända leds in i ett mörkt rum och till mjuk musik mottager kramar av sina äldre kamrater — man kan knappast komma längre bort från Tekniska högskolans skändningar. Vissa linjer intar en problematiska mellanposition i skärningen av sociala fält. Ett exempel är ämneslärarlinjen, vars studerande ofta, mer eller mindre medvetet, uppfattar sig som stående med den fot i den akademiska världen och den andra i skolans värld; ett annat exempel är bildlärarutbildningen, där man utbildar blivande lärare som i många fall inte vill bli lärare utan konstnärer. Ytterligare andra studerandekategorier, såsom blivande förskolelärare, har ytterligt lågt ställda ambitioner. Dessa (särskilt de som läser 100-poängsvarianten) har som regel folkligt klassursprung, och de kan betrakta en till synes näraliggande utbildning som lågstadielärarutbildningen som ett alltför krävande eller ouppnåeligt alternativ. Det "kapital" som dessa unga flickor förfogar över är en specifik art av kvinnlig kompetens — det är för denna de alltid rönt uppskattning. "Barnen är det viktigaste vi har" är ett återkommande uttalande i intervjuerna. I ett i alla avseenden motsatt hörn av högskolefältet finner vi Tekniska högskolan, där allt — den hårda selektionen vid antagningen, den uppdrivna studietakten, den starkt integrerade och integrerande teknologkulturen — samverkar till att befästa känslan av utvaldhet.

Vi skall här inte gå vidare in i intervjumaterialet. Låt oss bara konstatera att många fenomen — som folkhögskolans betydelse som en plats där horisonterna öppnas för de folkliga klassernas barn — knappast är tillgängliga i statistiska material, medan annat — exempelvis högskolefältets polaritet "privat"/"offentligt" — svårigen skulle kunna blottläggas utan tillgång till statistiska register.

Konklusion

Fördelningen av de studerande till högskolans utbildningar säger mycket om sociala gruppers utbildnings- och reproduktionsstrategier. Vi får dock ta oss i akt för att betrakta utbildningssystemet som blott en automat som sörjer för att arbetarbarn blir arbetare eller överklassbarn överklass. Redan statistiska uppgifter visar att detta är alltför enkel bild, och sambanden blir än mer komplexa så snart vi lämnar det utbildningssociologiska fågelperspektivet och betraktar varje utbildnings särart. Den reproduktion som äger rum får inte uppfattas så att vissa grupper med nödvändighet tilldelas vissa banor genom utbildningsväsendet.

Konstutbildningarna erbjuder ett tydligt exempel: det tycks som om de attraherar "avvikande" individer, dvs. individer som beskriver andra banor än de som är mest sannolika med hänsyn till deras ursprungsmiljö — och just detta faktum bidrar både till att reproducera de konstnärliga fälten och till att skapa konverteringsmöjligheter för, låt säga, familjer ur den ekonomiska eliten (vi finner många företagsledarbarn på de konstnärliga utbildningarna).

Den användning som sociala grupper med olika tillgångar gör, och är i stånd att göra, av institutionerna för högre utbildning bestämmer selektionen av studerande till utbildningarna. Dessa utvalda studerande bidrar i sin tur till att skänka utbildningarna deras kulturella särart. Men utbildningarna, och förmodligen i synnerhet elitutbildningarna, omvandlar också sina studerande, och sörjer för att till bestämda sociala fält sända dem som besitter inte bara den för yrkesutövningen erforderliga "tekniska" kompetensen, utan även den habitus, livsstil, smak som varje fält avkräver nykomlingarna.

Det vi kallar "högskolan" är ett strukturerat och hierarkiserat system av utbildningar. En viss utbildning intar en objektiv position i denna struktur. Den har ett bestämt värde i förhållande till utbildningsvärldens egna måttstockar, och den tilldelas ett annat slag av värde genom sina relationer till olika sociala verksamhetsfält — Teaterhögskolan i Stockholm och teatervärlden, Journalisthögskolan och media, Handelshögskolan och näringslivets fält. Den karaktäriseras av en bestämd studie- och studentkultur, personlighetsfixerad vid de kulturella prestigeutbildningarna, inriktad mot omsorg och mänskliga relationer på socialhögskolorna eller åtskilliga lärarutbildningar. Den rekryterar en bestämd lärarkår, som är skickad att reproducera utbildningens traditioner och som har skäl att tilldela sig själva ett värde som är avhängigt av utbildningsinstitutionens värde. Den är placerad i ett socialt strukturerat och hierarkiserat geografiskt rum, nära eller fjärran från de traditionella akademiska lärosätena och sociala och kulturella maktsfärer som Stockholm/Uppsala, Malmö/Lund eller Göteborg.

Att som ung eller något äldre student "börja läsa på högskolan" är att träda in i detta redan strukturerade fält. Studenterna gör sig en mer eller mindre välinformerad och mer eller mindre provisorisk bild av hur fältet ser ut, låt vara att orienteringsförmågan är ojämnt fördelad mellan de sociala klasserna. Det är ingen tillfällighet att sociala grupper som är välförsedda med symboliskt kapital tillmäter de traditionella universiteten och de prestigefyllda fackhögskolorna ett värde som sociala grupper med mindre av erkända tillgångar tenderar att negligera eller att inte kunna urskilja. Omvänt tenderar de senare grupperna att överskatta de mindre särskiljande utbildningarnas värde.

Om vi håller oss till den del av livsbiografin som "valet" av högre studier och dessa studier i sig själva utgör, förutsätter den sociologiska förståelsen av studenternas livsbana en kunskap om hur högskolefältet är strukturerat. Studenterna utväljes i minst lika hög grad som de själva väljer. För att återvända till det inledningsvis formulerade problemet: vi behöver dels metoder för arbete med intervjuer, levnadsberättelser och annat material som tillåter en fenomenologisk rekonstruktion av den sociala värden sådan den framträder för människor, dels metoder som tillåter oss att teckna "kartor" över samma världs objektiva system av relationer.

Denna kombination av metoder kan inte ske hur som helst. Erfarenheterna från bl a den här redovisade studien gör oss beredda att försvara den måhända kontroversiella tesen att den objektiverande fasen, "kartritandet", bör förläggas tidigt i forskningsprocessen. Den bör inte

betraktas som forskningsarbetets final och slutstation. Vi misstror med andra ord förhoppningen att ackumulering av levnadsberättelser, intervjuer eller etnografiska observationer i sig skall kunna resultera i en samlad bild. Att vänta med att rita kartan är till förfång inte bara för kartritandet i sig självt (en verksamhet som inte ligger alla kulturvetare så varmt om hjärtat), utan även för möjligheterna till fruktbara etnografiska eller fenomenologiska studier.

Kodbeteckningar

Varje enskild utbildning representeras av fyra versaler, varav de två första står för utbildningslinje och de två senare för högskola. Exempel: BLUM står för bildlärlinjen i Umeå. "I" som första bokstav innebär att utbildningen är en civilingenjörslinje, "L" som andra bokstav betecknar en lärlinje. När högskolan eller utbildningen är unik, har en förkortning om två till fyra bokstäver i stället använts (exempel: HHS, DI, AGRO).

Högskolor			Utbildningslinjer	
BIBL	Bibliotekshögskolan i Borås	-	AC	skådespelarlinjen
CH	Chalmers		AGRO	agronomi (Lantbrukshögskolan i Ultuna)
DANS	Danshögskolan i Stockholm		AR	arkitektur
DI	Dramatiska institutet		BE	beteendevetenskap
EV	Eskilstuna/Västerås		BIBL	bibliotekslinjen
FB	Falun/Borlänge		BL	bildlärlinjen
GG	Göteborgs universitet		DANS	danslinjen
GS	Gävle/Sandviken		DE	tandlärlinjen
HA	Halmstad		DI	medialinjen (Dramatiska institutet)
HHS	Handelshögskolan		EK	ekonomi
HL	Lärarhögskolan i Stockholm		FV	förvaltning
JO	Jönköping		FY	fysik
KA	Karlstad		HHS	handelshögskolan
KD	Kristianstad		HL	ämneslärlinjen, hist-samhällsv inriktn
KH	Konsthögskolan i Stockholm		IA	materialteknik
KI	Karolinska institutet		IE	industriell ekonomi
KONF	Konstfack		IF	farkostteknik
KR	Kalmar		IG	geoteknik
KT	KTH		IK	elektronik
LI	Linköpings universitet		IK	kemiteknik
LL	Luleå		IT	teknisk fysik
LU	Lunds universitet		IV	väg- och vattenbyggnad
MH	Musikhögskolan i Stockholm		IY	teknisk fysik och elektroteknik
OPER	Operahögskolan i Stockholm		JAGM	jägmästarlinjen (Skogshögskolan)
OR	Örebro		JO	journalistlinjen
OS	Östersund		JU	juridik
SH	Sundsvall/Härnösand		KE	kemi
SK	Sköndalsinstitutet		KH	fri konst (konsthögskolorna)
ST	Stockholms universitet		KONF	Konstfack
SV	Skövde		KU	kulturvetenskap
TH	Teaterhögskolan i Stockholm		LANT	lantmäteri (KTH)
UM	Umeå universitet		LARK	landskapsarkitektur (Ultuna)
UP	Uppsala universitet		MA	matematik
VX	Växjö		ME	medicin
			ML	musiklärlinjen
			MU	musikerlinjen
			NL	ämneslärlinjen, mat-naturvet inriktn
			OF	offentlig förvaltning
			OPER	operalinjen (Operahögskolan i Stockholm)
			PS	psykologi
			RE	religionsvetenskap
			SA	samhällsvetenskap
			SL	ämneslärlinjen, språkl inriktn
			SO	sociala linjen
			SP	samhällsplanering
			SY	systemvetenskap
			VETR	veterinärinjen (Ultuna)

[Sid 14-15 utgår]

